

Volume 8, Issue 5, May 2021, p. 390-406

Article Information

Article Type: Research Article

This article was checked by iThenticate.

Article History:

Received

04/02/2021

Received in revised form

25/05/2021

Available online

28/05/2021

**EASTERN TURKISTAN POLICY OF THE PEOPLE'S
REPUBLIC OF CHINA UNDER THE SCOPE OF
PROHIBITION OF DISCRIMINATION**

**AYRIMCILIK YASAĞI KAPSAMINDA ÇİN HALK
CUMHURİYETİ'NİN DOĞU TÜRKİSTAN POLİTİKASI**

Aybike Elif AKGÜN¹

Abstract

Human rights are protected by papers of international law. Despite the developments at the text, violations of rights in various parts of the world are ignored due to both political and economic reasons. Today in East Turkistan, a systematic genocide and assimilation policy is pursued by concentration camps, compulsory abortion practices, prohibitions of worship, bans on the education in mother tongue, bans on the protection of written and oral cultural heritage. Although China is responsible from policies implemented, this responsibility has not yet been met with effective sanctions by the international community. The purpose of the study; It is to demonstrate that the policies which the People's Republic of China has been operating in the region impair the prohibition of discrimination and fundamental human rights unacceptably, and the violations at issue result in the People's Republic of China to be responsible not only to Uighurs, but also to all humanity.

Keywords: Prohibition of Discrimination, Human Rights, Genocide, East Turkistan.

Özet

İnsan hakları, uluslararası hukuk sahasında meydana getirilmiş metinler vasıtasıyla özellikle ayrımcılıktan kaynaklı ihlallerden koruma altına alınmıştır. Ancak metin düzeyinde özellikle ayrımcılık yasağı noktasında ciddi bir gelişme yaşanmış olsa da dünyanın belli yerlerinde yaşanan insan hakları ihlalleri gerek politik gerek ekonomik sebeplerle görmezden gelinmeye devam edilmektedir. Bugün, Doğu Türkistan'da Çin tarafından toplama kampları, doğum yasakları, kısırlaştırmalar, zorunlu kürtaj uygulamaları, ibadet yasakları, anadilde eğitim, yazılı ve sözlü kültür miraslarının muhafazasına yönelik yasaklarla sistematik bir asimilasyon, soykırım politikası yürütülmektedir. Bu haliyle Doğu Türkistan, ayrımcılık yasağının ve bağlantılı şekilde temel insan haklarının devamlı bir şekilde ihlal edildiği bir bölge olarak ortaya çıkmaktadır. Çin'in politikaları sebebiyle sorumluluğu ortaya çıksa da bu sorumluluk uluslararası toplum tarafından henüz etkili bir yaptırımla karşılanamamıştır. Çalışmanın amacı; Çin'in bölgede işlettiği politikaların ayrımcılık yasağı ve temel insan haklarını kabul edilemez şekilde

¹ İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü AB Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi.
a.elifakgun@gmail.com

zedelediğini ve söz konusu ihlallerin, Çin'in sadece Uygur Türklerine karşı değil tüm insanlığa karşı sorumlu olması sonucu doğurduğunu ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Ayrımcılık Yasağı, Temel İnsan Hakları, Soykırım, Doğu Türkistan.

GİRİŞ

İnsan hakları dünden bugüne kümülatif bir şekilde gelişim göstermiştir. Bugün ulaşılan noktada herkesin insan onuruna yaraşır bir yaşam sürebilmesi için çeşitli ulusal ve uluslararası metinler meydana getirilerek kişiler, özellikle ayrımcılıktan kaynaklı hak kayıplarından korunmaya çalışılmıştır. Fakat metin düzeyinde yaşanan bu gelişmenin dünya geneline yayılan bir standart haline geldiğini söylemek zordur. Hatta dünyanın belirli yerlerinde yaşanan insan hakları ihlalleri gerek politik gerek ekonomik sebeplerle görmezden gelinmeye devam edilmektedir.

Nitekim 1955 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'nin yönetimini ele geçiren komünist rejim tarafından Xinjian Uygur Özerk Bölgesi olarak adlandırılan kadim Türk yurdu Doğu Türkistan'da bugün de işletilen politikalar ve yapılan uygulamalar neticesinde ayrımcılık yasağı Uygur Türkleri aleyhine temelde ırk olmak üzere pek çok farklı temelde sistematik bir şekilde ihlal edilmektedir. Bu ihlaller neticesinde başta yaşam hakkı ve kişi dokunulmazlığı, düşünce ve düşünceyi açıklama özgürlüğü, inanç ve ibadet özgürlüğü, konut dokunulmazlığı, mülkiyet hakkı gibi birinci kuşak haklar olmak üzere neredeyse tüm temel haklar görmezden gelinmesi mümkün olmayan bir biçimde zedelenmektedir. Kişilerin insan olmanın getirdiği hak ve yetkilerden tam olarak istifade edebildiğinden bahsedilebilmesi için bütün insanların devlet karşısında ve çeşitli haklara erişim noktasında hem kanunun lafzı hem de uygulama bağlamında eşit olması gerekir. Bu haliyle ayrımcılık yasağı, varlığı itibariyle temel hakların koruyucusu ve güvencesidir. Zira insan olmanın gereği olan temel haklardan belli bir grubun, toplumun genelinden daha farklı bir özellik göstermesi sebebiyle yararlanamaması halinde bahsi geçen hakkın 'temel bir insan hakkı' olma niteliğinin zedeleneyeceği açıktır.

Ayrımcılık kavramı ilk olarak 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile ortaya çıkmış olup günümüzde devletler, hukuk kuralları karşısında herkese eşit davranma, kimseye ırk, renk, cinsiyet, cinsel yönelim, din, dil, vatandaşlık bağı, doğum gibi bir sebeple farklı muamele etmeme yükümlülüğü altındadır. Fakat bilindiği gibi ırk/etnik köken/milliyet kişilerin ayrımcılığa uğraması yönünde en temel ve köklü unsur olarak tarihin eski devirlerinden günümüze kadar varlığını korumuştur.

Doğu Türkistan'a tarihsel olarak hâkim bulunan Uygurlar, geçmişten günümüze benzersiz ve köklü bir medeniyete sahiplik etmiş, köklü bir Türk topluluğudur. Her ne kadar Çin Halk Cumhuriyeti'nin Çinleştirme politikası doğrultusunda Türk kimliklerinin dışında bir azınlık unsur olarak anılıyorsa da Uygurların Türk oldukları tarihi Çin kaynakları dâhil tüm tarihi vesikalarda teyit edilmektedir. Musabay ve Turfani, çalışmalarında yer verdikleri "*U-Yang-Şu (1005-1071) adlı bir Çin tarihçisinin yazdığı Yeni Tang Sülalesi Tarihi adlı kitabının 217'nci cildinde Uygurların ecdadı Hunlardır yazılıdır. En eski Çin tarihçileri eserlerinde Hunların, Göktürklerin ve Uygurların aynı ırka mensup olduklarını kaydederler*" (Musabay, Turfani, 1976: 1227) belirlemeleriyle açıkça Uygurların ayrı bir millet yahut Çin kökenli bir azınlık toplumu olmadıklarını, ırkı yakınlık bakımından özbeöz Türk olduklarını açıkça ortaya koymuşlardır. Nitekim Uygur Türklerinin türeyiş efsanesinde *Kıpçak-Beg'in* etrafı sarp dağlarla çevrilmiş bir nehir ortasındaki küçük bir adada, bir ağaç kovuğunda doğmuş olmasının Oğuz Destanı ile ciddi benzerlikler gösteriyor olması destanların ortak bir kökten doğduğunu ve Uygurların Türk olduklarını destekler niteliktedir (Ögel, 1989: 82). Bu haliyle Uygurlar, Türk olup Çinlilerden tamamen başka bir ırk olan Türk ırkına mensupturlar. Bugün Çin Halk Cumhuriyeti'nin Doğu Türkistan'a yönelik politikaları ve Uygur Türklerinin politikaların gündelik hayattaki yansımaları sebebiyle sıklıkla yüzleştikleri ayrımcılık içerikli uygulamaların temelinde açıkça ülkede başat unsuru Çinliler oluştururken Uygurların Türk olup başat unsurdan başkaca bir milli

kökene sahip olmaları yatmakta olup Uygur Türklerinin karşılaştıkları ayrımcılık içeren uygulamalar ırk temelli ayrımcılık kapsamına girmektedir.

Bu çalışmanın amacı; Ayrımcılık ve ayrımcılık yasağı kavramları çerçevesinde Çin Halk Cumhuriyeti'nin Doğu Türkistan politikaları ve söz konusu politikaların uygulamadaki yansımaları ve uygulamalar sebebiyle yaşanan hak ihlalleri üzerinde durmaktır.

Bu çalışmada, ayrımcılık yasağı ile uluslararası alanda yasaklanmış olan ayrımcılık temellerinden ırk temelli ayrımcılık çerçevesinde hareket edilmiş, ırk temelli ayrımcılık özelinde de Çin Halk Cumhuriyeti'nin Doğu Türkistan politikaları ve Uygur Türklerinin karşılaştıkları ırk temelli ayrımcılık üzerinde durulmuştur. Diğer statüler ve haklar farklı çalışmaların konusu olabilecekleri düşünülerek çalışma dışında bırakılmıştır.

II. Uluslararası Metinler ve Çin Halk Cumhuriyeti Anayasasında Ayrımcılık Yasağı

Ayrımcılık yasağı kavramı pek çok uluslararası sözleşmede ve pek çok devletin anayasasında kendine yer bulan bir kavram olmasına rağmen, hukuki yapıların ülkeden ülkeye değişmesi sebebiyle üzerinde uzlaşmış, kesin ve net bir tanıma sahip değildir. Kavramın uluslararası hukuk sahasında ortaya çıkışı özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra olmuşsa da kavramsal olarak öncelikle farklı ülkelerin iç hukuklarında kendisini göstermiştir.

Ayrımcılık yasağı, devletlerin eşit davranma yükümlülüklerini güvence altına alan, hakların belli ayrımcılık temelinde sunulmasını yahut sunulmamasını yasaklayan kapsayıcı bir ilke şeklinde özetlenebilir. Anayasa Mahkemesi 2012/1269 Başvuru Numaralı ve 08.05.2014 tarihli Aziz Turhan Kararı, paragraf 38'de yer alan tanıma göre ayrımcılık yasağı "*eşitlik kavramı, herhangi bir nesnel ve makul dayanağı olmaksızın aynı durumdaki bireylere farklı muamelede bulunulmamasına ilişkin gerekliliğini*" ifade etmektedir.

Fakat temelde ayrımcılık yasağı ile objektif bir sebep olmaksızın farklı muamele yasaklanmış olsa da hukuken eşit olmayan kişilere eşit muamele yapılması da dezavantajlı konumda bulunan kişi için ayrımcılık olarak tanımlanabilecek durumlar yaratmaya açıktır. Bu sebeple farklı gruplar arasında fırsat eşitliği yaratmak ve adaleti tesis edebilmek için dezavantajlı gruplara birtakım ayrıcalıklar tanınması mümkündür. Bu durum "pozitif ayrımcılık" olarak tanımlanmaktadır. Pozitif ayrımcılık içeren uygulamaların ayrımcılık yasağını zedelemeyeceği de uluslararası sahada uzlaşmış bir husustur.

Ayrımcılık yasağını konu alan pek çok uluslararası metin hazırlanmışsa da çalışmanın kapsamı sebebiyle salt Çin Halk Cumhuriyeti'nin taraf olduğu, üzerinde bağlayıcılığı olan temel uluslararası metinlere ve Çin Halk Cumhuriyeti'nde ayrımcılık yasağı kavramına kısaca değinmekle yetinilmiştir.

A. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi BM Genel Kurulunda 1948 yılında kabul edilmiş, bağlayıcılığı olmayan tavsiye niteliğinde bir metin olup insan haklarını tanınması ve korunmasına öncülük etmiş durumdadır. Bildirge "*Bütün insanlar hür, haysiyet ve haklar bakımında eşit doğarlar*" (İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 1948) şeklindeki birinci maddesi ile bireyler arasındaki hak eşitliğinin altını çizmiştir. Bildirgenin ikinci maddesinde doğrudan ayrımcılık yasağı kavramı zikredilmemiş olmakla beraber ayrımcılık yasağının altı çizilmiş ve özellikle ırk temelinde ayrımcılık net bir şekilde yasaklanmıştır.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi her ne kadar tavsiye niteliğinde bir metin olsa da uluslararası hukuk alanında üzerinde uzlaşmış, temel insan haklarını konu alan bir metin olması hasebiyle herhangi bir ihlal durumunda imza sahibi devletlerin sorumluluğu sonucunu doğuracaktır.

B. Her Türlü Irk Ayrımcılığının Tasfiye Edilmesine Dair Uluslararası Sözleşme

BM tarafından 1965 yılında kabul edilen sözleşme ile özellikle ırk temelinde ayrımcılık uluslararası alanda yasaklanmıştır. Sözleşmede ile öldürme, yok etme, köleleştirme, işkence ve ırza tecavüz gibi işkence ve insanlık dışı muamele yasağını zedeleyen fiillerin bilinçli olarak geniş çaplı ve sistematik bir şekilde herhangi bir sivil topluluğa yöneltilmesi halinde, insanlık aleyhine suç teşkil ettiği belirtilmektedir (Paker, 2017).

7'nci madde ile taraf devletler sözleşme özellikle eğitim öğretim, kültür ve enformasyon alanlarında ırk temelli ayrımcılık içeren uygulamaları engelleme ve ayrımcılık sonucu doğuracak olası bir işlemde kaçınma yükümlülüğü altına alınmıştır. Savaş suçlarının kapsamını detaylı bir şekilde dört başlığa ayıran 8'inci maddede çatışmada yer almayan sivillerin öldürülmesi, işkenceye maruz bırakılması, esir alınması açıkça yasaklanmıştır. Savaş durumunda dahi sivillerin ırkları temelinde zarar görmeleri yasaklanmıştır. Sözleşme ile BM tarafından ırk temelinde ayrımcılık uluslararası sahada yasaklanmış ve taraf devletler ayrımcılık içeren uygulamalar sebebiyle sorumlu kabul edilmiştir.

C. İnsan haklarıyla ilgili standartlar

İnsan hakları noktasında kâğıt üzerinde son derece titiz ve hassas olan BM tarafından uluslararası antlaşmalar yanında pek çok standart ve kural da meydana getirilmiştir. Bu standartların şekillendiği metinler *Din ve İnanç Temelli Her Tür Hoşgörüsüzlük ve Ayrımcılığın Yok Edilmesine dair Beyanname* (1981) *Kalkınma Hakkı Beyannamesi* (1986), *Ulusal veya Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Haklarına İlişkin Beyanname* (1992), *İnsan Hakları Savunucularına Dair Beyanname* (1998) şeklinde sıralanabilir. Beyannameler, işleyiş kuralları ve ilkeler her ne kadar taraf devletlerce imzalanan birer antlaşma değilse de hem devletler tarafından belirlenen hem de devletlerin iş ve işlemlerini etkileyen standartlardır. Fakat uygulamada söz konusu bu standartlara ne kadar uyulduğu hala bir soru işaretidir.

D. Çin Halk Cumhuriyeti Anayasasında ayrımcılık yasağı

Komünist rejimle yönetilen Çin Halk Cumhuriyeti'nde, 2012 yılında Çin Halk Cumhuriyeti Yüksek Halk Mahkemesi Yargıcı ve Mahkeme Başkanvekili olan Xi Xiaoming tarafından Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin 50'nci Kuruluştan yıldönümü vesilesiyle yaptığı konuşmada dile getirdiği gibi "*devlet insan haklarını korumak ve gözetmekle yükümlüdür*" (Xiaoming, 2012). Bu haliyle temel hakların korunması ve gözetilmesi için vazgeçilmez nitelikte olan ayrımcılık yasağının da Çin Halk Cumhuriyeti'nin hukuki metinlerinde kendisine yer bulmuştur.

Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası'nın genel ilkeler üst başlığı altında yer alan 4'üncü maddesiyle "*Bütün milliyetler eşittir. Büyük milliyet şovenizmine ve mahalli milliyet şovenizmine karşı çıkılmalıdır.*" (Constitution of People's Republic of China, 1988) şeklinde milliyetlerine bakılmaksızın tüm vatandaşların eşit oldukları, ayrımcılığa uğramamaları gerektiği eşitlik vurgusuyla hüküm altına alınmıştır.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin Doğu Türkistan Politikaları

Çin'in Doğu Türkistan politikası Nur Shahadah Jamil tarafından 4 bölüme ayrılmıştır. 1949-1976 arası dönem ilk aşamada, 1977-1990 arası dönem ikinci aşamada, 1991-2000 arası dönem üçüncü aşamada ve 2001-2009 arası dönem dördüncü aşamada incelenmiştir (Dağcı, Keskin, 2013).

1946-1976 arası ilk dönemde; Kurulan Çin Halk Cumhuriyeti bünyesinde Doğu Türkistan bölgesinde Çin ayrılıkçı eğilimleri azaltmak, toprak bütünlüğünü güçlendirmek ve Çin'e entegrasyonu sağlamak amacıyla erken dönemde kapsayıcı ve hoşgörülü bir politika izlenmişse de kurulan "Çin İslam Derneği" vasıtasıyla dini kurumların kontrolü sağlanmaya çalışılmıştır. 1958 yılında Mao'nun ileri sıçrama planıyla birlikte hoşgörülü politikası sonlandırılmış ve asimilasyonu amaçlayan, insan haklarına aykırı bir politika izlenmiş, bölgeye devlet destekli Hanlılar göç ettirilmeye başlanarak nüfus dengesi Han Çinlileri lehine bozularak zorla kültürel homojenleşmeye gidilmiştir (Dağcı, Keskin, 2013).

1977-1990 arası ikinci dönemde; Her ne kadar Kültür Devrimi Mao'nun ölümüyle sona ermişse de Devrim'in bölge üzerinde etkileri devam etmiştir. 1978-1979 yıllarında Çin'de ekonomik reformlara başlanmasıyla beraber Doğu Türkistan'da daha hoşgörülü bir dönem başlamış ve Uygur Türkleri öz kimliklerini yeniden yaşama fırsatı bulmuştur. Fakat 1980 öğrenci gösterileri, 1989 Tiananmen Olayı ve 1990 Baren Baskınından sonra self determinasyon hakkı çerçevesinde olsa dahi yeniden bağımsızlık arayabilecekleri endişesiyle yasaklar tekrar gündeme getirilmiştir. Nitekim 2002 yılında Çin tarafından sakıncalı görülen müzikleri, kitapları, yazılı eserleri yasaklanan Doğu Türkistan büyük bir sosyal asimilasyona maruz bırakılmıştır. Ayrıca 1980'li yıllarda planlı doğum politikalarıyla Uygur Türklerinin çoğalmaları engellenmeye çalışılmış bölgeye yoğun bir nüfus nakli gerçekleştirilmiş ve doğum politikalarına uymayan kişiler sağlıklı olmayan ortamlarda zorunlu kürtaj operasyonlarına maruz bırakılarak Uygur Türkleri ciddi bir soykırım tehdidi ile karşı karşıya bırakılmıştır.

1991-2000 arası üçüncü dönemde; SSCB'nin çöküşü ve Orta Asya'da Müslüman Türk devletlerinin ortaya çıkışı Çin yönetiminde tedirginlikler yaratarak 1996 yılında Ş.İ.Ö'nün kurulmasıyla bölge halkı Uygur Türklerine karşı nötrale edilmiştir (Dağcı, Keskin, 2013). 1996'da başlayan "Go West" (Batıya Git) politikası ile pek çok Han Çinlisi Doğu Türkistan'a kaydırılmış, ciddi maddi kaynaklarla bölgede orta seviye bir tüccar grubu ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır (Sayın, Koçak, 2017).

2001-2009 arası dördüncü dönemde; 11 Eylül saldırılarını takip eden süreçte Pekin Doğu Türkistan İslami Hareketini ve dolaylı olarak Uygur Türklerinin self determinasyon hakkına dayalı ve tamamen yasal olan taleplerini el-Kaide ve Taliban bağlantılı olduğu gerekçesiyle ABD'ye bildirmiştir. Her ne kadar Çin'in Doğu Türkistan politikası 11 Eylül saldırılarından çok daha önceye dayanmaktaysa da Pekin, saldırıların arkasından Uygur Türklerine yönelik hala devam eden baskısını haklı çıkartmak için "teröre karşı savaş" söylemini derhal benimsemiştir (Clarke, 2010).

Sayın ve Koçak'ın makalelerinde son derece yerinde bir şekilde ifade ettikleri üzere; *"Çin, Doğu Türkistan'ı elden çıkarmak istememekte; Sosyo-kültürel ve etnik yapısını plânlı bir şekilde değiştirmeye arzulamaktadır. Doğu Türkistan ise "cahil bırakarak ezip yok etme" politikasına karşı yaşadığı güçlüklerle rağmen mücadelesini sürdürmektedir"* (Sayın, Koçak, 2017).

Nüfus politikaları

Uygur Türkleri bugün de ciddi bir asimilasyon tehdidi ile karşı karşıya kalmaktadır. Her alanda kendisini gösteren bu tehdit en ciddi şekilde nüfus politikalarında kendisini göstermekte, bölgenin demografik yapısını bozarak Uygur Türklerinin azınlık konumuna gelmesini amaçlamaktadır. Doğu Türkistan Çin kayıtlarında dahi kadim zamanlardan beri Türk yurdu olarak bilinmekte ve Türklerin yoğun olarak yaşadığı bir bölge olma özelliği göstermektedir. Ancak bu durumun Çin için bir tehdit olarak algılandığı da açıktır. Zira self-determinasyon hakkı doğrultusunda kendi kaderini tayin hak ve yetkisine sahip olan Uygur Türklerinin referandumla gitme, uluslararası arenada destek bularak bağımsızlık kazanma ihtimalleri Çin açısından kabul edilemezdir. Bu sebeple bölgeye devlet destekli, sistemli ve devamlı bir Han Çinlisi göçü sağlanarak bölgenin nüfus dengeleri Uygur Türkleri aleyhine değiştirilmiştir. Bölgeye yerleştirilen Han Çinlileri devlet tarafından ekonomik olarak da desteklenerek hem sosyal, kültürel, ekonomik alanda da ciddi dengesizlik yaratılmakta hem de vatandaşlar arasında açıkça ırk temelli ve başat unsuru destekleyen ayrımcı uygulamalar yürütülmektedir.

Devlet eliyle yapılan bu göç neticesinde Türk kızları ile Çin erkeklerin, Çin kızları ile de Türk erkeklerin evlilikleri sağlanmakta ve nüfus değişimi amaçlanmaktadır (Aret İnce, 2019). Washington İnsan Hakları Örgütü Uygur Kampanyası'nın direktörü Ruşhan Abbas bu evliliklerin zorla olduğunu, kızın yahut ailenin itiraz etmeleri halinde "yeniden eğitim kaplarına" yollanmakla tehdit edildiklerini dile getirmiştir (shareamerica.gov. 2019). Her ne kadar Çin Halk Cumhuriyeti yetkilileri tarafından toplumsal uyumlaşma amaçlandığı iddia edilse de söz konusu uygulamanın bölgenin

demografik özelliklerini zedelemeyi amaçlayan, asimilasyonist bir uygulama olduğu açıktır.

Çin tarafından uygulanan nüfus politikalarından bir diğeri de Uygur Türklerine yönelik 1979 yılından itibaren uygulanmakta olan doğum yasağıdır. Uygur Türkü ailelerin köylerle en fazla iki, şehirde ise en fazla bir çocuk sahibi olmalarına izin verilmektedir. Çocuk sahibi olmak isteyen Uygur Türkü ailelere son derece ağır sınırlandırmalar ve yaptırımlar uygulanan müeyyideler Doğu Türkistan'da yaşayan Çinlilere uygulanmamaktadır (Cengiz, 2010). Belirlenmiş çocuk kotasını aşan gebelikler kaçınıcı ayda olursa olsun kürtaj yahut normal ameliyat yöntemiyle sonlandırılmakta, doğan çocuklar öldürülmektedir. Söz konusu bu zorunlu kürtaj uygulaması neticesinde hem annenin hem de babanın menfaatleri maddi manevi ihlal edilmektedir. Anne karnındaki cenin üç aylık olduktan sonra annesi ile oluşan duygusal bağ, ceninin öldürülmesi neticesinde –bilhassa beş aylık cenin kürtaj ya da ameliyat yoluyla, annenin rızası hilafında yahut tıbbi bir gereklilik olmaksızın alındığında annelerin hatta baba ve diğer aile fertlerinin depresyona girmesine ve hatta ruhsal hastalığa yakalanarak hayat boyunca toplumdan uzak kalmalarına neden olmaktadır (Cengiz, 2010). Ayrıca doğum esnasında gebe ve ailesinin aydınlatılmış onamı olmaksızın tüplerinin bağlanması yoluyla kadının doğurganlık özelliği ortadan kaldırmaktadır. İnsanlık dışı bu uygulama uluslararası alanda da tepkilere neden olmaktadır (tr.euronews.com. 2020). Fazla çocuk sahibi olan ailelere uygulanan para cezasını ödeyemeyen ailelerin akrabaları rehin olarak tutulmaktadır (Türköz, 1998: 49). Bu haliyle hem annenin vücut bütünlüğünün dokunulmazlığı hakkı ve yaşama hakkı hem bebeğin yaşama hakkı hem de ailenin akrabalarının kişi hürriyeti ve güvenliği hakkı tek uygulama ile zedelenmektedir. Çin'in nüfus politikası alanındaki uygulamaları özellikle Uygur Türklerinin doğumlarının kontrol altına alınması alanında Suçun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme İşığında vilayetin etnik yapısını değiştirmeyi amaçlayan soykırım olarak bile kabul edilebilir (Aktaş, 2015: 138).

Çin Halk Cumhuriyeti tarafından yürütülen bu politikalar neticesinde bölgede başat unsur neredeyse değişmiştir. 1949 yılında Sincan Uygur bölgesinde Han nüfusu 600 bin kişiyle yüzde 6'ya denk gelirken 2013 itibariyle Han Çinli göçü sonucu Türkler neredeyse azınlık durumuna gelmiştir (Dağcı, Keskin, 2013). Nitekim Çin Halk Cumhuriyeti tarafından yapılmış nüfus sayımı neticesinde elde edilmiş, 1 Kasım 2010 tarihli verilere göre Doğu Türkistan'da 21.815.815 kişi olan toplam nüfusun 10.001.302'i Uygur Türkü, 8.829.994'ü Han Çinlisi, kalan kısmı da Kazak ve Huilerden oluşmaktadır. Bu haliyle bölgenin tarihi sahipleri olan Uygur Türklerinin bölgedeki oranı 45,84; Han Çinlilerinin oranı ise 40,48 olarak belirlenmiştir (Akçam, 2017).

Eğitim ve dil politikaları

Doğu Türkistan'da Uygur Türklerine yönelik etnik temelli ilk ayrımcılık bölgenin isminin Çince yeni fethedilmiş topraklar anlamına gelen Xinjiang olarak değiştirilmesi ve Doğu Türkistan isminin kullanılmasının resmi olarak yasaklanmasıdır (MAZLUMDER Dış İlişkiler Komisyonu, 2010: 51).

Çin Halk Cumhuriyeti'nin 4. Maddesinde "*Milliyetlerin hepsi kendi dil-yazısını kullanma ve geliştirme özgürlüğüne, kendilerinin örf ve adetlerini aynen devam ettirme ya da ıslah etme özgürlüğüne sahiptir.*" ifadeleri yer almaktadır (Constitution of People's Republic of China, 1988). Zikredilen söz konusu maddeden de kolayca anlaşılacağı gibi özerk bölge statüsünde bulunan Doğu Türkistan'da Uygur Türkçesinin konuşulması, geliştirilmesi ve pek tabii anadilde eğitim anayasa ile güvence altına alınmıştır. Nitekim anadilde eğitim hakkı dil hakları kapsamındadır ve dil haklarıyla insan haklarının birbirinden ayrılması mümkün değildir, dil hakları açıkça insan hakları arasında yer almaktadır (Sürmeli, 2015). Nitekim eğitim ve dil bir toplumun kendisini millet yapan kültürel kodlarını gelecek nesillere aktarmasında ve asimilasyondan korunmasında en önemli iki unsurdur. Fakat anayasa ile böylesi bir güvence sağlanmış ve Pekin yönetimi tarafından BM'ye eğitim hakkının tam eşitlikle

sağlanması yönünde garantiler verilmişse de söz konusu bu sözlerin Uygur Türkleri nezdinde tutulduğunu söylemek mümkün değildir. Zira özerk bölge statüsüne sahip olmasına rağmen Uygur Türkçesi Doğu Türkistan'da dahi bir azınlık dil muamelesi görmektedir. 1 Ocak 2001 tarihinde yürürlüğe girmiş olan “Çin Halk Cumhuriyeti Devletinde Ortak Kullanılacak Dil ve Yazı Yasası” doğrultusunda tüm azınlık okullarda Çince eğitime geçilmiş, 2002 yılından itibaren Doğu Türkistan'daki üniversitelerde Uygur Türkçesi yasaklanmış ve Doğu Türkistan'ın özerk bölge olmaktan gelen anadilde eğitim hakkı elinden alınmıştır. Nitekim anadilde eğitim hakkından yoksun olan Uygur Türklerinin alfabeti de birkaç kez değişmiştir. Arapça olan alfabe önce Kiril Alfabetine, sonra Latin alfabetine, sonra tekrar Arap alfabetine çevrilmiştir. Bunun Çin'in azınlık gruplara karşı yürüttüğü asimilasyon politikasının en önemli parçalarından birisi olduğu azınlık mensupları tarafından da ifade edilmektedir (Geleçki, 2005).

Eğitim hakkı hususunda Uygur Türklerinin karşılaştıkları bir diğer engel de paralı eğitimidir. Bozulan nüfus dengesi, işe alımlarda Han Çinlilerine öncelik sağlanması, anadilde eğitim hakkından yoksun olan Uygur Türklerinin aynı anda hem kültürlerini yaşamak hem de sağlıklı ve yeterli bir eğitim alma hakkından yoksun bırakılması gibi sebeplerle ekonomik durumları Çinlilerden çok daha zayıftır. Bu durum Türk çocuklarının paralı eğitime ulaşma imkânlarını ellerinden almaktadır. Sadece ekonomik değil kültürel sebeplerle de Uygur Türkleri eğitim hayatının dışına itilmektedir. Çocuklarını din karşıtı okullara yollamak istemeyen Uygur Türkleri dil, kültür ve inanç sistemi yönünden kültürel kodlarına uyum sağlayan bir okul bulma imkânından yoksun olup planlı bir ayrımcılığa maruz bırakılmaktadır. Uygur Türklerinin eğitim için ülkelerini terk etmek zorunda kaldıkları MAZLUMDER'in 2010 tarihli Doğu Türkistan İnsan Hakları Raporu'nda açıkça kendine yer bulmuştur (MAZLUMDER Dış İlişkiler Komitesi, 2010: 39).

Din ve ibadet politikaları

Herhangi bir dine mensup olmamak veya seçenekler arasından seçtiği herhangi bir dini inanca sahip olmak (Kabaoğlu, 2002: 364) din ve vicdan özgürlüğü şeklinde tanımlanabilir. Bu bağlamda din ve vicdan hürriyeti ile devlet, kişileri dini inanç ve kanaatler sebebiyle herhangi bir dışlamaya, hak mahrumiyetine maruz bırakmamayı, inancını değiştirmek için herhangi bir baskı yapmamayı somut bir biçimde güvence altına almaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası'nın 36'ncı maddesinde açıkça Çin Halk Cumhuriyeti vatandaşlarının dini inançlara sahip olmak hususunda özgür oldukları düzenlenmiştir. Aynı zamanda zikredilen 36'ncı 7'nci maddenin 3'üncü fıkrasında yönetimin “normal” dini aktiviteleri koruyacağı belirlenmiştir. Bu haliyle 36. Madde vasıtasıyla din ve vicdan hürriyeti açıkça koruma altına alınmıştır (Constitution of People's Republic of China, 1988). Fakat söz konusu Uygur Türkleri olunca işbu hak ırk ve inanç temelli ayrımcılık uygulamalarıyla kısıtlanmaktadır. Uygur Türkleri özellikle Kültür Devrimi esnasında inanç noktasında çok ciddi sıkıntılarla karşılaşmıştır ve halen karşılaşmaktadır.

Din ve vicdan özgürlüğüne yönelik ihlaller özellikle Urumçi dışındaki kırsal yerleşim yerlerinde yoğunlaşmıştır. İslamiyet'in mabedi ve belli başlı ibadetlerin yerine getirilmesi gereken ibadethaneler olan camilere toplumdaki bazı kısımların girmesi dahi yasaktır. Camilerde devlet memurları, Komünist Parti üyeleri, emekliler, öğrenciler ve kadınların ibadet etmeleri resmi olarak yasaklanmıştır. Bu yasaklar cami girişlerinde bulunan tabelalarda da belirtilmektedir. Söz konusu yasakların ihlal edildiğinin tespiti halinde; Dini vecibelerini yerine getirenler yüklü para cezaları yanında devlet memurları işlerinden, öğrenciler de okullarından olma riskiyle karşı karşıya kalmaktadır. Ayrıca Kuran eğitimleri de neredeyse tamamen yasaklanmış durumdadır. Ebeveynlerin çocuklarına dini eğitim verme/verilmesine izin verme gibi bir hürriyetleri söz konusu değildir. Dini anlamda yaratılan bu eğitim eksikliği evde yapılan Kuran eğitimleriyle telafi edilmeye çalışılıyorsa da söz konusu eğitimlerin tespiti halinde hem ağır para cezaları hem de çocukların ve öğrencilerin topluma karşı bir suç işlenmiş gibi hapis cezasıyla karşılaşmaları söz konusudur (İHH, 2015:6). Zikredilen bu hususlar yanında 2011 yılından itibaren dini nikâh kıyılması cenaze

törenlerinin İslami vecibelere uygun defnedilmesi, Karamay ve Gulca şehirlerinde halk otobüsleri de dâhil olmak üzere kamuya açık alanlarda, peçe, vücudu tamamen kapatan pardösü/cilbab, başörtüsü hatta üzerinde ay yıldız motifleri bulunan kıyafetlerin giyilmesi, uzun sakal bırakılması yasaklanmıştır. Kamuya açık alanlarda tesettür ve peçe yasağını ihlal edenlere İHH'nın 2015 tarihli Doğu Türkistan raporunda belirtildiği gibi 2015 yılı itibariyle 2400 Yuan (yaklaşık 1000 TL) para cezası ile karşı karşıya kalmaktadır (İHH, 2015: 6). 2012 yılı itibariyle Uygur Türklerine Ramazan ayında oruç tutma yasağı getirilmiş, uzun dualar, dini bayram kutlamaları da söz konusu bu kısıtlamalar çerçevesinde yasaklanmıştır.

İfade özgürlüğü ve kişi hürriyetine ilişkin politikalar

Çin Halk Cumhuriyeti'nde, başlı başına bir politika alanı olarak sayılmayacak olsalar da ifade özgürlüğü ve kişi hürriyetine doğrudan etki eden çok sayıda politik uygulama söz konusudur. Doğu Türkistan üzerinde işletilen özellikle yargılamaya ilişkin politikalar ve uygulamalar adil yargılanma hakkı, ifade özgürlüğü ve kişi hürriyetini ciddi şekilde zedeler niteliktedir.

Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası'nda örgütlenme hakkı ve herhangi bir devlet kurumuna yahut memuruna yönelik eleştiri yapabilme hakkı çerçevesinde ifade özgürlüğü koruma altına alınmıştır. Fakat çok uluslu bir devlet olan Çin'in Uygur Türklerinin milliyetçiliğine yönelik sitelere getirilen erişim engelleri, sosyal medya sansürleri, haberlere devamlı devlet denetimi uygulanması gibi sınırlamalar da siyasi hak ve ödevlere ve ifade özgürlüğüne yönelik kısıtlamaları temelden itibaren milliyete dayalı ayrımcılık uygulamalarıdır.

İfade özgürlüğü insanların düşüncelerini, tutumlarını ve kanaatlerini barışçıl yollarla dile getirebilmelerini sağlamakta olup yanlış olan düşüncelerin dile getirilmesini dahi mümkün kılmaktadır (Ustabulut, 2017). İfade özgürlüğü geniş bir şekilde tanımlandığı zaman sadece sözlü ve yazılı anlatımı değil, sanatsal icrayı, kişisel görünüm ve görüntü tercihini, gösteri, yürüyüş, örgütlenme özgürlüklerini de bir bütün olarak kapsamaktadır (Erdoğan, 2011: 214). Ancak Uygur Türkleri aleyhinde herhangi bir hak talebi/memnuniyetsizlik ifadesi ve özerk bölge olarak anayasal haklardan istifade etme yönündeki talepleri yeterli soruşturma ve kovuşturma yürütülmeksizin "terör eylemi" olarak sınıflandırılmakta ve cezalandırılmaktadır. Çin hükümeti tarafından aşırılık yanlısı ve ayrılıkçı fikirlere sahip olduklarından endişe duyulan Uygurlar Türkleri somut gerekçe olmaksızın "Mesleki Eğitim ve Öğretim Merkezleri" adını verdiği kamplarda tutulmaktadır. Çin, kampların Çin'in toprak bütünlüğü, hükümeti ve nüfusuna yönelik tehditleri ortadan kaldırmanın bir yolu olarak görmüştür (Maizland, 2020).

Her ne kadar Çin hükümeti tarafından söz konusu kampların kişilerin hürriyetini etkileyen bir niteliği bulunmadığı, sadece topluma tam entegrasyonun sağlanabilmesi için kullanılan bir nevi yatılı okul özelliğinde olduğu ileri sürülse de söz konusu savunmayı destekleyebilecek herhangi bir delil ortaya konulmuş değildir. Aksine ulusal ve uluslararası basına olan yansımalar ve uluslararası insan hakları örgütlerinin söz konusu yeniden eğitim kampları hakkında dile getirdikleri rahatsızlıklar Mesleki Eğitim ve Öğretim Merkezleri'nin kişi hürriyetini zedeleyen, Uygur Türkleri üzerine atılı suçlamalara ilişkin makul şüphe dahi oluşmadan salt milliyetleri sebebiyle tutuldukları kamplar olduğunu ortaya koymaktadır. Zira 2019'un sonlarında sızdırılan belgeler, yetkililerin Uygurları bastırmak, onları kamplara hapsedmek ve ayrılmasını önlemek için nasıl çalıştıkları somutlaştırmıştır (Maizland, 2020). Çin Halk Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği tarafından yapılmış 05.07.2020 tarihli açıklamada "*Xinjiang'daki mesleki eğitim ve öğretim merkezleri, dil yetersizliği, hukuk bilgisinin ve mesleki yeteneklerinin olmaması ve bunların yanı sıra kursiyerler arasında değişik seviyelerde aşırı dincilik nedeniyle standart Çince konuşma ve yazma, hukuk bilgisi, profesyonel yetenekler ve deradikalizasyon üzerine kurslar vermiştir. Merkezlerin ana amacı dini aşırılıkta kökten mücadele olmakla beraber hiçbir şekilde "siyasi telkin ve gözdağı" olmamıştır.*" (Çin Halk Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği, 2020) şeklinde iddialar reddedilmiştir. Fakat eski tutuklulara ve tutukluların birinci

dereceden yakınlarına atıfta bulunan kaynaklarda işkence, zorla kürtaj, cinsel istismar, zorla kısırlaştırılma uygulamalarının gerçekleştirildiği ileri sürülmektedir. Ayrıca Çin, kamp dışında amacına yönelik bazı uygulamalarda bulunmaktadır. Açıklanan medya raporlarında şehirlerin ve köylerin yaklaşık beş yüz kişilik karelere ayrıldığı “ızgara yönetim sistemi” altına alındığı belirtilmiştir. Batı Sincan’ın Kaşgar gibi bazı yerleşim yerlerinde 100’er metre aralıklarla polis noktaları ve her yerde yüz tanıma kameraları mevcuttur (Yıldırım, 2020: 110).

Çin’in dayattığı uygulamalara direnenler Çin makamlarının takiplerinden kurtulmak için yurtdışına çıkmak zorunda kalmaktadır. İşlenen ihlallere direnen Uygur Türkleri Çin tarafından takiplere ve tacizlere maruz bırakılmaktadır (MAZLUMDER Dış İlişkiler Komitesi, 2010: 39). Ülkelerini terk ederek yurtdışında yaşamak zorunda kalan Uygur Türklerinin Doğu Türkistan’da kalan yakınları ve akrabalarıyla iletişimlerini denetlenmekte, Doğu Türkistan’da bulunan akrabalarını ziyaret etmelerine izin verilmemekte, sağlık gibi zorunlu sebepler olsa dahi akrabalarının yurt dışında yaşayan Uygur Türklerinin yanına gitmesine izin verilmemektedir. Söz konusu bu husus MAZLUMDER’in 2010 tarihli raporunda yer aldığı gibi; “Sürgündeki Uygur aktivistler, aileleri ile yaptıkları telefon konuşmalarının yetkililer tarafından dinlendiğini ve akrabalarına karşı baskı yapılacağı korkusuyla, Çinli yetkililere göre hassas olan konuları telefonda konuşmanın olanaksız olduğunu belirtmektedirler. Diğer önlemler arasında, sürgündekilerin Doğu Türkistan’da kalan aile üyelerine pasaport ya da başka seyahat belgelerinin verilmeyerek, yasa dışı yollarla seyahat etmedikçe onların ülke dışındaki akrabalarını ziyaret etmelerini ya da yanlarına gitmelerini etkin şekilde önlemek de bulunmaktadır.” (MAZLUMDER Dış İlişkiler Komitesi, 2010: 46).

Bununla beraber devlet politikalarıyla Uygur Türklerinin seyahat haklarının önünde de objektif herhangi bir gerekçesi olmayan engeller çıkarılmaktadır. Pasaport talebinde bulunan Uygur Türkleri çok uzun süre bekletilmektedir. Doğu Türkistan’ın genelinde Uygur Türklerinin normal yollardan yasal şartlarda seyahat, eğitim, umre ve hac, ticaret iş amacıyla yurt dışına çıkmak için pasaport alabilmesi nerdeyse imkansızdır (Saipedinova, 2019 :61). Hatta Uygur Türkleri kendi vatanları içerisinde şehirlerarası seyahat edebilmek için dahi yeşil kart ve yol ruhsat belgesi taşımak zorunda bırakılmaktadırlar. Uygur Türkleri seyahat ve dolaşım haklarından yurt dışı seyahat özgürlüğü, Çin sınırları içinde dolaşım ve konaklama özgürlüğü ve son olarak da kendi vatanları olan Doğu Türkistan’da bile yararlandırılmamaktadırlar (Saipedinova, 2019: 61).

Çin Halk Cumhuriyeti’nin Doğu Türkistan Politikalarının Ayrımcılık Yasağı Temelinde Değerlendirilmesi

Yukarıda izah ettiğimiz üzere Çin Halk Cumhuriyeti tarafından Doğu Türkistan üzerinde işletilen politikalar ülkenin geri kalanı ve hatta diğer azınlık topluluklarına yönelik politikalarından son derece farklı ve sınırlayıcıdır. Milli köken/etnisite terimleri bir kimsenin başka bir devletin vatandaşlığına geçerek kaybetmiş veya böylece kazanmış olduğu eski milliyetini veya bir devlet içerisindeki bir millete mensubiyeti anlatan bir terim olarak açıklanabilir (Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı, Avrupa Birliği Konseyi 2010:107). Uluslararası hukuk tarafından bir kimsenin milliyeti ve milli kökeni sebebiyle başat unsurdan daha kısıtlayıcı muamelelere maruz kalması, ayrımcılık içeren ve çoğunlukla aynı haklara sahip olmasına doğrudan hizmet etmeyen uygulamalarla karşılaşması tamamen yasaklanmıştır. Fakat Doğu Türkistan örneğinde açıkça görüldüğü gibi Uygur Türklerinin maruz kaldıkları ayrımcılık içeren politikalar sistematik bir asimilasyon politikası halini alarak Uygur Türklerinin temel insan haklarının görmezden gelinmesi mümkün olmayan bir şekilde zedelenmesi sonucunu doğurmuştur.

Başta nüfus, eğitim-dil ve kültür temelli politikalar olmak üzere hemen hemen tüm politika alanlarında Uygur Türkleri sadece Türk olmalarından kaynaklı farklı muamelelere maruz kaldıkları gibi söz konusu bu farklılıkların Uygur Türklerinin toplum içerisindeki hayat standartlarını ve haklara erişimlerini son derece olumsuz etkilemesi sebebiyle ayrımcılık yasağı da derinden zedelenmektedir. Örneğin nüfus

politikaları özelinde Doğu Türkistan'a yoğun bir Çinli göçü meydana getirilmektedir. Bölgeye yapılan yatırımlarda özellikle istihdam alanında Doğu Türkistan'a göç ettirilen Çinlilere öncelik tanınması Uygur Türklerinin istihdama katılım noktasında dezavantajlı duruma düşmelerine neden olmuştur. Bu haliyle Uygur Türkleri ve Çinliler arasındaki ekonomik eşitsizlik çok daha derinleştirilmiştir. Ayrıca yürütülen nüfus politikalarıyla beraber bölgenin doğal zenginliklerinden yararlanma hususunda da Çinlilere öncelik tanınırken bölgenin asıl sahibi olan Uygur Türkleri istihdama katılma, bölgenin doğal kaynaklarından yararlanma hususunda ciddi bir dezavantaj içine düşmüşlerdir. Nitekim dengesiz nüfus dağılımı ve istihdamda Çinlilere öncelik verilmesi neticesinde ekonomik anlamda kötü durumda olan Uygur Türklerinin ücretli olan eğitime erişim imkânları ellerinden alınmış olmaktadır. Bu haliyle bölgeye yapılan Çinli yerleştirmeleri ve istihdam ederken Çinlilerin tercih edilmesi gibi ayrımcılık içeren uygulamalar sonucunda Uygur Türklerinin hem çalışma hakkı hem de eğitim hakkı zedelenmiştir.

Nitekim yine nüfus politikaları başlığı altında zikredilmiş Uygur Türklerine yönelik doğum yasağı, zorunlu kürtaj ve Uygur Türkü kadınların Çinli erkeklerle zorla evlendirilmesi uygulamaları da hem ciddi ayrımcılık uygulamalarıdır hem de asimilasyonu hedefleyen uygulamalar olması hasebiyle insan haklarını ciddi şekilde ihlal etmektedir. Zira doğum yasağı ve kotayı aşan gebeliklerin hangi ayda olduğuna bakılmaksızın kürtaja sonlandırılması, doğum esnasında aydınlatılmış onam olmaksızın gebenin kısırlaştırılması uygulamaları anne açısından kişinin vücut dokunulmazlığına yönelik son derece ciddi bir ihlaldir. Çağdaş uygarlıklarda kamu özgürlükleri kavramı beden bütünlüğü ve dokunulmazlığını kapsamaktadır (Çiftçioğlu, 2012: 141) ve kişinin vücut dokunulmazlığı büyük oranda tüm hakların temelinde yer alan yaşama hakkıyla doğrudan bağlantılıdır. Nitekim ilerlemiş gebeliklerde dahi uygulanan kürtaj işleminde yaşanan komplikasyonlar sebebiyle anne ölümlerine de sıklıkla rastlanılmaktadır. Yaşama hakkı, önce insanın fiziksel-biyolojik varlığının arzasız olarak sürdürülebilmesi için gerekli olan bir sağlık ve bütünlük içinde doğması ve devamında da bütünlüğünü kazanmış bu insan varlığının aynı zamanda hukuksal bir kişi olarak toplum yararına dahi olsa da doğal sınırlamalar haricinde yok edilmemesi olarak tanımlanmıştır (Çiftçioğlu, 2012: 139,140). Bu haliyle Çin tarafından nüfus politikaları başlığı altında gerçekleştirilen zorunlu kürtaj uygulaması henüz doğmamış olmasına rağmen varlığı itibariyle hukuken koruma altına alınmış olan cenin açısından da hayatı bilinçli bir şekilde tehdit edilen anne açısından da doğrudan yaşama hakkının ihlalidir. Ortada zorunlu kılacak hiçbir sebep söz konusu olmamasına rağmen salt bölgede Uygur Türkü nüfus yoğunluğunu azaltmak amacıyla hem kadının hem de bebeğin bu denli ağır hak ihlallerine uğramasının uluslararası hukuk tarafından kabulü mümkün değildir. Ayrıca Uygur Türkü kadınların Çinli erkeklerle evlenmeye zorlanması ve reddetmeleri halinde yeniden eğitim kamplarına gönderilmekle tehdit edilmesi kadının özel yaşamın gizliliği hakkını ciddi şekilde ihlal eder.

Çin Halk Cumhuriyeti tarafından Uygur Türklerine yönelik en ciddi ayrımcılığın yapıldığı bir diğer alan da dil ve eğitimidir. Her ne kadar Çin Halk Cumhuriyeti Anayasasında açıkça tüm azınlık unsurların kendi kültür ve dil varlıklarını sürdürmekte özgür oldukları düzenlenmişse de Uygur Türkleri için ortada objektif bir sebep olmaksızın söz konusu hakların kullanımı yasaklanmıştır. 1985 yılından beri BM İnsan Hakları Çalışma Grubu tarafından yerli halkların hakları arasında kendi haklarını koruma hakkı idari, adli ve diğer amaçlar dahil olmak üzere ana dillerinde her türlü eğitim hakkı, özellikle çocukların ana dillerinde her türlü eğitime erişebilir olmaları ve (yerli halkların) kendi eğitim sistemlerini ve kurumlarını kanalize ve kontrol edebilmelerini içeren bir Yerli Hakları Evrensel Beyannameyi geliştirmektedirler (Hornberger, 1998). Oysa bugün Uygur Türkleri anadilde eğitim hakkına sahip olmadıkları gibi kültürel mirasları da zaman içerisinde sistematik olarak yok edilmeye çalışılmıştır.

Yine Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası'nda din ve vicdan özgürlüğü açıkça düzenleme altına alınmış olsa da söz konusu bu özgürlüğün nüfusun 1,8'ini oluşturan

Müslümanlar ve özellikle de Uygur Türkleri için işletilmemektedir. Oysa bilindiği gibi din ve vicdan hürriyeti hususunda dini inanç ayırt etmeksizin tüm inanç sistemlerini koruma altına alan temel bir insan hakkı olduğunda uzlaşmıştır. Fakat Sudworth'ın BBC için yaptığı Çin'in 'silmeye çalıştığı inanç': Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde Yok Olan Camiler ve Sakallar başlıklı haberde açıkça yer bulduğu gibi Doğu Türkistan'da bulunan camiler yıkılmaktadır (Sudworth, 2019). Mevcut olan ve İslam inancının ibadethanesi olan camilere devlet memurları, Komünist Parti üyeleri, emekliler, öğrenciler ve kadınların girmeleri ve ibadet etmeleri resmi olarak yasaklanmıştır. Ramazan ayında oruç tutulması, uzun ve toplu dualar yapılması, İslam dinine ait dini bayramların kutlanmasının yasaklanması da Uygur Türklerinin yüz yüze kaldığı sınırlamalardır. Söz konusu bu düzenlemelerle genel bir oruç tutma yasağı değil özel olarak Ramazan ayı içerisinde oruç tutma yasağının getirilmiş olması açıkça din temelli ayrımcılık yanında; Kadınların ibadethanelerinde bulunmalarının yasaklanmasıyla cinsiyet temelinde ve öğrencilerin girişlerinin yasaklanması ile de yaş temelinde de ayrımcılık yasağının ihlal edilmektedir. Ayrıca eğitim hakkı ve din ve vicdan özgürlüğünün kesişim noktası olan dini eğitim alma/çocuklarına dini eğitim verme hakkı da Uygur Türkleri açısından erişimi mümkün olmayan bir haktır. Zira din eğitimi verilmesi, Kur'an-ı Kerim öğretimi Pekin yönetimi tarafından yasaklanmış, Kur'an eğitimi aldığı tespit edilen çocukların ve öğrencilerin topluma karşı yüz kızartıcı bir suç işlemiş gibi hapis cezasıyla karşılanmıştır. Bu eksiklik gizli kurslar ve faaliyetlerle giderilmeye çalışılıyorsa da söz konusu eğitimlerin tespiti halinde ağır para cezaları söz konusu olduğundan nüfus politikaları ve istihdama katılım anlamında ciddi bir ekonomik dışlanma yaşayan Uygur Türkleri temel insan haklarından olan din ve vicdan özgürlüklerinden istifade etmek istedikleri için dahi kaldıramayacakları bir ceza ile karşı karşıya kalmaktadır.

Uygur Türklerinin din ve vicdan hürriyeti yönünde sadece dini inanç ve ırk temelli uğradıkları ayrımcılığın boyutu sadece dini eğitim ve ibadetle sınırlı değildir. Karamay ve Gulca şehirlerinde halk otobüsleri de dâhil olmak üzere kamuya açık alanlarda, peçe, vücudu tamamen kapatan pardösü/cilbab, başörtüsü hatta üzerinde ay yıldız motifleri bulunan kıyafetlerin giyilmesi, uzun sakal bırakılması gibi kişinin kendisini ifade etme biçimi olan istediği kıyafeti seçebilme özgürlüğüne kadar uzanmaktadır. Bu haliyle Uygur Türkleri üzerinde uygulanan ayrımcı dini inanç ve ibadet politikalarının din ve vicdan hürriyeti, eğitim hakkı, ifade özgürlüğü gibi birinci kuşak insan haklarını kabul edilemez şekilde zedelediği açıktır.

Çin Halk Cumhuriyeti tarafından Uygur Türklerine yönelik yürütülen ayrımcılık politikaları; nüfus, din ve ibadet, eğitim ve dil politikaları olarak bir zincirin halkaları misali iç içe geçerek ifade özgürlüğü ve kişi hürriyetini kabul edilemez şekilde zedeleyen politika ve uygulamalara sebebiyet vermiştir. Bu politika ve uygulamaların en somut görüntüsü de Çin Halk Cumhuriyeti yetkilileri tarafından "*Mesleki Eğitim ve Öğretim Merkezleri*" olarak adlandırılan "yeniden eğitim merkezleri"dir. Uygur Türkleri, en ufak bir hak talebi yahut memnuniyetsizliğini dile getirmeleri halinde radikal ve terörist olarak nitelendirilerek yeniden eğitim kamplarına gitmek zorunda bırakılmaktadırlar. Söz konusu kampların yarattıkları hak ihlalleri göz önünde bulundurulacak olursa bir nevi toplama kampı oldukları görülmektedir. Zira söz konusu kamplarda işkence, zorla kürtaj, cinsel istismar, zorla kısırlaştırılma uygulamalarının gerçekleştirildiği eski mahkûm ve mahkûm yakınlarına atıf yapan kaynaklarda kendisine yer bulmaktadır. Yaşama hakkı, tüm temel hakların kökeninde bulunmakla beraber devlet tarafından korunması gereken en temel haktır. Buna rağmen Çin'de hapisyanede kalan tutukluların idam edildiği ve bazı organlarının çalındığı bildirilmektedir (Türköz, 1998: 47). Uluslararası Af Örgütü'nün verilerine göre Çin'de organ nakli için ihtiyaç duyulan organların neredeyse tamamı Uygur Türkü mahkumlardan elde edilmektedir. Nitekim Uygur Türkleri kampanyalarında fiziksel taciz içeren uygulamalara öncelik verirken yazılı kaynaklarında şiddet ev taciz eylemlerini, vücutlarına yönelik sonuçlarıyla beraber belgelemektedirler (Hagan, 2010). Söz konusu kampların genelinin fabrikaların yakınında buldukları ve "meslek edindirme için eğitim" amacı dışında mahkûmların zorla çalıştırıldığı da uluslararası basında kendisine yer bulmuştur (BBC News, 2020). Nitekim Birleşmiş

Milletler İnsan Hakları Komisyonu tarafından 20'den fazla ülke tarafından Çin'e yönelik açık mektup imzalanarak Çin Halk Cumhuriyeti söz konusu toplama kamplarını kapatmaya çağırılmıştır (Westcott, Shelley, 2019). Nitekim söz konusu toplama kamplarının varlığı ve kamplarda yaşanan hak ihlalleri uluslararası toplumda da tepkiyle karşılanmış, 22 ülke tarafından 8 Temmuz 2019 tarihinde Cenevre'de imzalanarak Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'na sunulan mektupta açıkça BM Eliminasyon Komitesi tarafından yapılan 2018 tarihli Çin incelemesinde yer alan; Uygurlara ve diğer Müslümanlara yönelik keyfi ve geniş çaplı gözaltı uygulamaları yinelenmiştir. Mektupta imzacı devletler Çin'i ulusal yasalarını ve uluslararası yükümlülüklerini sürdürmeye ve insan haklarına ve temel özgürlüklere Sincan ve Çin genelinde din veya inanç özgürlüğü dâhil saygı duymaya, keyfi göz altılardan kaçınmaya ve Uygurların ve diğer Müslümanların ve azınlığın dolaşım özgürlüğüne ilişkin kısıtlamalara son vermeye çağırılmıştır (United Nation Human Right Council, 2019). Uygur Türklerinin söz konusu kamplara gönderilmesinin temel nedeni ülke yönetimine yönelik memnuniyetsizliklerini dile getirmeleri, bir takım hak taleplerinde bulunmaları ve içerisinde milli kültürlerine yahut dini inançlarına yönelik en ufak bir ifade barındıran herhangi bir kanaatlerini açıklamalarıdır. Hatalı ve yanlış kanaatlerin ve düşüncelerin dahi barışçıl yollarla olmak kaydıyla ifade edilmesinin önünü açan ifade özgürlüğünün sınırları, ancak "açık ve mevcut tehlike" ölçütüne göre ifadenin şüpheye yer vermeyecek şekilde tehlikeye neden olması ve bu tehlikenin zarar doğurma ihtimalinin kesine yakın olması gerekir (Ustabulut, 2017). Söz konusu bu tehlikenin her olay ve ifade için ayrı ayrı değerlendirilmesi ve uluslararası hukuk alanında kabul görmüş ölçütler üzerinden herhangi bir şüpheye yer bırakmayacak biçimde somutlaştırılması şarttır. Fakat Doğu Türkistan'daki adli işlemler hakkında şeffaf raporlama yapılmaması sebebiyle suçlanan ve mahkûm edilen kişisi sayısından emin olmak zordur. Çin'in uygulamalarına karşı yöneltilen suçlamalar üç ana endişeyi yansıtmaktadır, kesin bir tanımı olmayan terörizm, çok çeşitli faaliyetlerin suç sayılması ve geniş kullanım potansiyeli olan ölüm cezası (Clarke, 2010). Bununla birlikte uluslararası toplumun Çin yargısına güven duyması da zordur çünkü Doğu Türkistan'daki süreçte mahkemelerin siyasi kriterleri, yargı çalışmalarına rehberlik etmektedir (Clarke, 2010).

Uygur Türklerinin zorla tutulduğu 'Toplama Kampları'nın yanında Müslüman Uygur Türklerinin çocuklarının ebeveynlerinden ayrılması ve Çin kültürü içinde asimile olmasını hedeflediği açık olan büyük ölçekli yatılı okulların varlığı da söz konusudur. 2019 yılında 2015-2018 yılları arasında anaokuluna yazılma hızlarının ülke genelinde %8, Uygur Türklerinin bölgelerinde %148 ve Uygur Özerk Bölgesinde %82'dir (Sudworth, 2019). Rakamların birbirinden son derece bağımsız ve orantısız olması da açıkça yetişkinler için yeniden eğitim toplama kamplarının çocuklar içinse yatılı okulların aynı amaca hizmet ettiğini açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim kültürel adaptasyonu sağlamayı amaçladığı iddia edilen söz konusu okulların bir hapisane gibi sürekli izlenmesi ve 10.000 volt gücünde elektrikli teller barındırması da bahsi geçen kurumların okul olmaktan öte çocuklar için bir asimilasyon ve toplama kampı olduğunu gösterir niteliktedir. Sudworth'ın 2019 tarihli, *Çin Müslüman Uygur Türklerinin Çocuklarını Ailelerinden Ayrıyor* başlıklı haberinde açıkça yer aldığı gibi okul ortamında Uygur Türkçesi ve diğer tüm azınlık dillerinin konuşulması Çin devleti tarafından engellenmektedir. Buna göre, bir puanlama sistemi ile öğrenciler ve öğretmenler Çince dışında bir dilin konuşulması halinde ceza kapsamına alınmaktadır (Sudworth, 2019). Diğer azınlık gruplarının değil özel olarak Müslüman Uygur Türklerinin, evde Kur'an bulundurulması veya domuz eti yenmemesi, Türkiye ile ilişki içerisinde olunması gibi herhangi bir suç vasfına sahip olmayan filler dolayısıyla yeniden eğitim kamplarına gönderilmesi ve zorla çalıştırma, kürtaj, işkence, kısırlaştırma gibi başta yaşama ve kişi dokunulmazlığı olmak üzere tüm birinci kuşak insan haklarını zedeleyen muamelelerle karşılaşması ayrımcılık yasağını ciddi şekilde ihlal etmektedir. Zira bir kimsenin suçluluğu sabit olsa dahi beden üzerine uygulanan işkence gibi cezalar (kırbaqlama, dövme, soğukta bırakma vb.) insan haklarına kesinlikle aykırıdır (Türköz, 1998: 56).

Uygur Türklerinin self determinasyon haklarından yararlanmak, anadillerini özgürce kullanmak, dini inançlarını kendi haneleri içinde dahi olsa yaşamak gibi insani taleplerinin toplama kamplarına gönderilmek için terörist eylemler olarak sınıflandırılmasının yegâne sebebi Uygur Türklerinin milleti ve dini inancıdır. Bu haliyle söz konusu uygulamalar ırk ve din temelinde ayrımcılık yasağını ihlal etmekte; yaşama hakkı, kişi dokunulmazlığı, din ve vicdan hürriyeti, seyahat özgürlüğü, düşünce ve ifade özgürlüğü, yasalar önünde eşitlik, zorla çalıştırılma yasağı, özel hayata ve aile yaşamına saygı hakkı başta olmak üzere tüm insan hakları kabul edilmesi mümkün olmayacak şekilde zedelenmektedir.

Yaşanan insan hakları ihlallerine direnen Uygur Türkleri Çin tarafından takiplere ve tacizlere maruz bırakılmaktadır. Söz konusu tacizler nedeniyle yurtdışına çıkmak zorunda kalan Uygur Türkleri ve Doğu Türkistan'da kalan yakınları ve akrabalarının iletişimleri denetlenmektedir. Yurt dışına çıkan Uygur Türklerinin Doğu Türkistan'da bulunan akrabalarını ziyaret etmelerine izin verilmemekte, sağlık gibi zorunlu sebepler olsa dahi akrabalarının yurt dışında yaşayan Uygur Türklerinin yanına gitmesine izin verilmemektedir. Hem yurtdışına çıkmak zorunda bırakılan hem Doğu Türkistan'da yaşamaya devam eden Uygur Türklerinin haberleşme ve seyahat özgürlükleri sadece Türk oldukları için ellerinden alınmaktadır. Söz konusu bu hak ihlalini ortaya çıkaran uygulamaların ayrımcılık yasağını Uygur Türkleri aleyhine ırk temelli olarak devlet eliyle zedelediği de kolayca görülebilir.

Çin'in Uygur Türklerinin temel haklarını derinden zedeleyen söz konusu tüm politikalarının temel itici gücü açıkça görülebileceği gibi bölgede tarihi hak sahibi olan Uygur Türklerinin self determinasyon haklarından faydalanma ihtimallerinin olmasıdır. Bu sebeple Uygur Türklerinin özerk bölge olmaktan kaynaklanan en doğal ve insani hak talepleri dahi terör eylemi sınıfında kabul edilmekte ve uygulamalara ve hak ihlallerine direnen kişilerin kamplara yollanmalarıyla sonuçlanmaktadır. Bu sebeple bölge üzerinde doğrudan self determinasyon hakkında başlamak yerine temel insan haklarının kurallarından başlamak daha verimli olacaktır (Thornberry, 1989). Zira temelde self determinasyon uygulamada katı şekilde sınırlanmış bir insan hakkıdır (Thornberry, 1989). Bu haliyle kolayca anlaşılabilen gibi Çin Halk Cumhuriyeti tarafından, bölgede işletilen politikalar sebebiyle uluslararası hukuk sahasında kabul edilebilir, objektif herhangi bir gerekçe olmaksızın Uygur Türklerinin hem başta yaşama, kişi özgürlüğü ve hürriyeti, kişi dokunulmazlığı, din ve vicdan hürriyeti gibi birinci nesil insan hakları hem de self determinasyon hakları zedelenmektedir.

Açıkça görüldüğü gibi başta nüfus, eğitim ve dil, din ve ibadet politikaları olmak üzere tüm politika alanlarında Uygur Türkleri sadece Türk ve Müslüman olmalarından kaynaklı ayrımcılıklara maruz bırakılmaktadır. Söz konusu bu ayrımcılık içerikli uygulamalar sarmal bir şekilde Uygur Türklerinin toplum içindeki görünürlükleri ve haklara erişimleri hususunda toplum içerisindeki diğer gruplar içerisinde geri atılmasına sebep olmaktadır. Uygur Türklerinin yaşadıkları ihlallerin uluslararası hukuk alanında kabul edilmesi mümkün değildir.

SONUÇ

Bir grubun toplumdaki ayrı özellikler göstermesi sebebiyle toplumun geri kalanından farklı muameleler görmesi ve bu farklı muamelelerin haklara erişim noktasında çeşitli dezavantajlar yaratması ayrımcılık yasağını ihlal eder. Bir kimsenin ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya herhangi bir akide, milli veya içtimai bir menşee, servet, doğuş, cinsel yönelim veya kişinin seçim yaptığı/yapmadığı başkaca herhangi bir temele dayalı olarak toplumun kalanından farklı ve haklara erişim noktasında çoğunlukla fırsat eşitliği yaratma amacı gütmeyen muameleye maruz kalması temel insan haklarının olması gerektiği şekilde yaşanabilmesi önünde ciddi bir engeldir. Zikrettiğimiz ayrımcılık yasağı temelleri içerisinde ırk ve din; ilkel çağlardan beri toplumların kendilerinden farklı olanları dışlamak, bastırmak hatta yok etmek için itici bir güç olmuş, farklı özellikler gösteren topluluklar kabul edilemez ayrımcılıklara maruz bırakılmıştır. Uluslararası antlaşmalar ve üzerinde uzlaşmaya varılmış

standartlar ayrımcılık yasağı ve temel haklar noktasında kâğıt üzerinde ciddi bir ilerleme kaydetmişse de bu ilerlemenin dünyanın çeşitli bölgelerinde uygulanmadığı bilinen bir gerçektir. Söz konusu ayrımcılık yasağı ve bağlantılı şekilde temel hak ihlallerinin en güçlü yaşandığı bölgelerden belki birincisi de Doğu Türkistan'dır.

Çin Halk Cumhuriyeti tarafından işletilen Doğu Türkistan politikaları neticesinde Uygur Türkleri bugün başta yaşama, kişinin bedensel ve ruhsal dokunulmazlık hakkı, zorla çalıştırma yasağı, özgürlük ve güvenlik hakkı, özel hayata ve aile yaşamına saygı, düşünce ve ifade özgürlüğü, din ve vicdan hürriyeti olmak üzere tüm insan hakları noktasında çok ciddi ihlallere maruz kalmaktadır. Zira yürütülen temelde nüfus, eğitim ve dil, din ve ibadet olmak üzere yürütülen tüm uygulamalar kökten bir toplum mühendisliğini ve asimilasyonu amaçlamaktadır.

Nüfus politikaları kapsamında işletilen uygulamalar Doğu Türkistan'daki nüfus dengesini kontrolsüz bir şekilde değiştirmiştir. Bunun sonucunda bölgenin son derece zengin olan doğal kaynaklarından bölgenin doğal sahipleri olan Uygur Türkleri değil Çinliler istifade etmekte, bölgede kurulan fabrikalarda istihdamda Çinlilere öncelik tanınmakta, Uygur Türkleri ve Çinliler arasında ekonomik anlamda derin bir uçurum devlet eliyle yaratılmaktadır. Nüfus dengesini bozarak sayısal anlamda asimile etmeyi tasarlayan nüfus politikaları kültürel asimilasyonun en önemli iki unsuru olan eğitim ve dil, din ve ibadet politikalarıyla da desteklenmektedir. Uygur Türkleri anadillerinden uzak kalarak kaliteli bir eğitim alma ve sistematik cahilliğe itilme arasında bir seçim yapmak zorunda bırakılmaktadır. Ayrıca bölge hakkında Doğu Türkistan isminin kullanımının bile yasaklanmış olması bölge üzerinde işletilen politikaların dil noktasında ne denli ayrımcı ve asimilasyon hedefli olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Müslüman Uygur Türklerinin inançlarını hane içinde yaşamaları dahi yasaklanmıştır. Söz konusu bu ayrımcılık içeren uygulamalara direnen Uygur Türkleri bilinçli bir fakirlik içerisine itilmekte ve insan onuruna yaraşır bir hayat yaşama çabaları da terörist eylemler olarak sınıflandırılmakta; toplama kamplarıyla, sebepsiz gözaltına alma uygulamaları ve ağır para cezalarıyla karşılaşmaktadır. Baskılar neticesinde ülkesinden ayrılmak zorunda kalan Uygur Türkleri de Çin hükümeti tarafından takip edilmeye devam edilmekte, Doğu Türkistan'da kalan akrabaları ve yakınlarıyla mahremiyet içinde iletişim hakları ellerinden alınarak özel hayatın ve aile yaşamının gizliliği hakkından istifade etmeleri engellenmektedir. Sağlık sebepleri gibi zorunluluklar olmasına rağmen Doğu Türkistan'da kalan anne, baba, kardeş gibi birinci dereceden aile bireylerini yanlarına almalarına dahi izin verilmemektedir.

Sonuç olarak; Bugün Uygur Türkleri sadece Türk ve Müslüman oldukları için toplumun geri kalanından çok daha sınırlı bir hareket alanında yaşamak zorunda bırakılmakta, hayatın her alanında karşılarına engeller çıkarılmakta ve insan haklarından istifade etme çabaları terör eylemi olarak sınıflandırılarak toplama kamplarına gönderilmektedirler. İşletilen her politikanın temelinde Uygur Türklerine yönelik bir soykırım ve asimilasyon amacı güdüldüğü, toplum mühendisliği yapıldığı uluslararası basında da kendisine yer bulmuştur. Asimilasyon ve soykırım uygulamalarının temelinde ayrımcılık yasağının ırk temelli, derin bir ihlalinin yattığı ve başlı başına tüm insan haklarının ihlali sonucu doğurduğu açıktır. Bu haliyle Çin Halk Cumhuriyeti tarafından Uygur Türkleri üzerinde işletilen politikalar uluslararası hukukun tüm temellerine, başta Çin Halk Cumhuriyeti'nin taraf olduğu Birleşmiş Milletler metinleri olmak üzere insan haklarını konu alan tüm metinlere aykırıdır. Sistematik bir şekilde işletilen asimilasyon politikaları, insan hakları ve ırk temelli ayrımcılık yasağı merkezinde Çin Halk Cumhuriyeti'nin tüm insanlığa karşı hukuken sorumlu olması sonucunu doğuracaktır.

Bizzat taraf olduğu uluslararası anlaşmalarla getirilen yükümlülüklerin, Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası topluluklar tarafından alınan kararların ve uyarıların Uygur Türklerine yönelik ayrımcılık içeren uygulamalar ve hak ihlalleri noktasında Çin Halk Cumhuriyeti üzerinde herhangi bir caydırıcılığa sahip olmadığı aşikârdır. Hatta Çin Halk Cumhuriyeti kendi anayasasını uygularken bile keyfi çekinceler yaratmaktan, iç hukuk kuralları doğrultusunda sorumlu olmaktan dahi

çekinmemektedir. Bu sebeple başta Doğu Türkistan ve Uygur Türkleri olmak üzere tüm mağdur milletlerin müdafaası için uluslararası yargı mekanizmalarının ve sistemlerinin yenilenmesi gerekmektedir. Elzem olan söz konusu bu revizyon sürecinde Çin Halk Cumhuriyeti'nin uluslararası sahada sorumluluğunun tekrar tekrar gündeme getirilmesi ve gerek mevzuat düzenlemeleri gerekse ekonomik yaptırımlar yoluyla Çin Halk Cumhuriyeti üzerinde etkisi olacak adımlar atılması gerektiği bir öneri olarak sunulabilir.

KAYNAKÇA

- Acet İnce, G.S. (2019). Çin'in Vahşi Yüzü: Doğu Türkistan Zulmü ve Uluslararası Toplumun Sorumlulukları, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 6 (4), 573-584
- Akçam, M. (2017, 13 Ocak). Doğu Türkistan ve Uygur Türkleri: Unutulan Akrabalık. 15 Eylül 2020 tarihinde <https://www.stratejikortak.com/2017/01/uygur-turkleri.html>
- Aktaş, İ. (2015). Kosmala-Kozłowska, M., Gawron M. (Ed.), Uighur Separatism and Human Rights: A Contextual Analysis, Democracy and Human Rights in East Asia and Beyond- Critical Essays, Warsaw, Collegium Civitas Press, 135-148
- AİHM-Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı, Avrupa Birliği Konseyi. (2010) *Avrupa Ayrımcılık Yasağı Hukuku El Kitabı*
- BBC NEWS (2020, 24 Eylül) Xinjiang: Large Numbers Of New Detention Camps Uncovered In Report 2 Ekim 2020 tarihinde <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-54277430>
- Cengiz, İ. (2010). Doğu Türkistan'da Sağlık Hakları İhlali ve Zorunlu Kürtaj, *Turan Stratejik Araştırmaları Merkezi Dergisi*, 2(5), 74-77
- Constitution of People's Republic of China (1988) Erişim Adresi: <http://www.unesco.org/education/edurights/media/docs/39f675948ad50e4af1f1188daea47d593e7f694.pdf> (Erişim Tarihi: Eylül 2020)
- Clarke, M. (2010). Widening The Next: China's anti-terror laws and human rights in the Xinjiang Uyghurs Autonomous Region, *The International Journal Of Human Rights*, 14(4), 542-558
- Çiftçioğlu, C., T. (2012) Yaşama Hakkı, *TBB Dergisi*, 103, 137-168
- Çin Halk Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği (2020, 5 Temmuz). Çin Xinjiang ile ilgili Yanlış İddialar ve Doğrular 22 Eylül 2020 tarihinde <http://tr.china-embassy.org/tur/xwdt/t1796234.htm>
- Dağcı, K., Keskin M., (2013). Çin'in Doğu Türkistan Politikası ve Azınlık Hakları bağlamında Hak İhlalleri, *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 1, 11-29
- Erdoğan, M. (2011). *İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku*, Ankara, Orion Kitapevi
- Euronews. (2020, 30 Haziran). Pompeo: Çin, Uygur ve Kazakları Kısırlaştırma Programına Son Vermeli. 15 Eylül 2020 tarihinde <https://tr.euronews.com/2020/06/30/pompeo-cin-uygur-ve-kazaklar-k-s-rlast-rma-program-na-son-vermeli>
- Geleçki, C. (2005). Çin'de Azınlık Gruplar, *Türk Yurdu Dergisi*, 25 (57), 220, 83-88
- Hagan, M. (2010). The Human Right Repertoire: It's Strategic Logic, Expectations And Tactics, *The International Journal Of Human Rights*, 14(4), 559-583
- Her Türlü Irk Ayrımcılığının Tasfiye Edilmesine Dair Uluslararası Sözleşme (1965) Resmi Gazete (Sayı:24721) Erişim Adresi: https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc086/kanuntbmmc086/kanuntbmmc08604750.pdf (Erişim tarihi: Eylül 2020)

- Hornberger, N., H. (1998). Language Policy, Language Education, Language Rights: Indigenous, Immigrant, and International Perspectives, *Language In Society*, 27(4), 439-458
- Musabay, İ., Turfani, P. (1976). Doğu Türkistan, Temir A., Aslanpa O. (Ed.), *Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1217-1250
- İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi (1948), Resmi Gazete (Sayı:7217) Erişim adresi: <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf> (Erişim tarihi Eylül 2020)
- İnsani Yardım Vakfı (İHH) (2015). Doğu Türkistan Raporu, İstanbul
- Kabaoğlu, İ., Ö. (2002). *Özgürlükler Hukuku*, 6. Baskı, Ankara, İmge Kitapevi
- MAZLUMDER Dış İlişkiler Komitesi (2010). *Doğu Türkistan İnsan Hakları Raporu*, İstanbul
- Maizland L, (2020, 30 Haziran). China's Repression of Uighurs in Xinjiang. 21 Eylül 2020 tarihinde <https://www.cfr.org/background/chinas-repression-uyghurs-xinjiang>
- Ögel, B. (1989). *Türk Mitolojisi*, 1. baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Paker M. (2017). Uluslararası Hukuk Bakımından Çin'in Uygur Özerk Bölgesindeki Politikasına Bir Bakış, *Asya Araştırmaları Dergisi*, 1, 2602-2966, 93-109
- Saipedinova, D. (2019). Uluslararası Azınlık Hakları Bağlamında Uygur Türklerinin Durumu: (Türkiye, Kırgızistan ve Doğu Türkistan Örneği), yüksek lisans tezi, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi 569233, Kırşehir
- Sayın Y., Koçak G., (2017) Müslüman Dünyanın Bir Sorun Alanı Olarak Doğu Türkistan Meselesi ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin İzlediği Politikalar, *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 3 (4), 10-24
- ShareAmerica, (2019, 24 Eylül). China coerces Uyghur women into unwanted marriages. 15 Eylül 2020 tarihinde <https://share.america.gov/china-coerces-uyghur-women-into-unwanted-marriages/#:~:text=In%20China's%20western%20Xinjiang%20province,sent%20to%20an%20internment%20camp.>
- Sudworth, J. (2019, 20 Haziran). Çin'in 'silmeye çalıştığı inanç': Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde Yok Olan Camiler ve Sakallar. 2 Ekim 2020 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48710519>
- Sudworth, J. (2019, 5 Temmuz) Çin Müslüman Uygur Türklerinin Çocuklarını Ailelerinden Ayırıyor. 2 Ekim 2020 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48880857>
- Sürmeli, H. (2015). Anadilde Eğitim Hakkı, yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara
- Thornberry, P. (1989) Self-Determination, Minorities, Human Rights: A Review of International Instruments, *The International and Comparative Law Quarterly*, 38, 4, 867-889
- Türköz, A.(1998). Doğu Türkistan'da İnsan Hakları, doktora tezi, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi 74303, İstanbul
- United Nation Human Right Council (2019) Annual report of the United Nations High Commissioner for Human Rights and reports of the Office of the High Commissioner and the Secretary-General, 41. Session A/HRC/41/G/11, Geneva Erişim Adresi: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G19/223/89/PDF/G1922389.pdf?OpenElement>
- Ustabulut, B., (2017) İfade Özgürlüğünde Açık ve Mevcut Tehlike, *Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16, 27-59

- Westcott, B., Shelley, J. (2019, 11 Temmuz) 22 Countries sign letter calling on China to close Xinjiang Uyghur camps. 10 Ekim 2020 tarihinde <https://edition.cnn.com/2019/07/11/asia/xinjiang-uyghur-un-letter-intl-hnk/index.html>
- Yıldırım, E. (2020). İnsani Güvenlik Kavramı Çerçevesinde Çin'in Doğu Türkistan'a Yönelik Politikaları. Köse O., Ulutürk Sakarya Y. (Ed.) *Sosyal Bilimlerde Yeni Araştırmalar-III*, Ankara, Berikan Yayınevi, 103-112
- Xiaoming, X. (2012). Anayasa'nın Rehberliğinde Yurttaşların Hak ve Özgürlüklerinin Korunması, *Anayasa Yargısı Dergisi*, 29, 171-17